

«ҮҮРЭЙ САЙТАР ҮЛГЭРӨӨ ТҮҮРЭЭЭЛ!»

Монголын үлгэршээн Баярмагнаа

Буряад арадай агуухэ үлгэршэдэй үгэһи нютаг Эрхүү таладамнай, Усть-Орда нууринда үлгэршэдэй, магтаал соло түүрээшэдэй конкурсын болоһон ушарынь плангая дэмбэрлэһи, үлгэршэ байба. Суута үлгэршэд Пеохон Петров, Аполлон Торосов, Пана Тушемилов, Маншут Иймгеев, Бажей Жатухаев, Парамон Дмитриев болон шүрээ һубадтал һубариһан үшөөшье олон эрдэһи нэрэнүүд һанаа эдэхэһи эмнэй хүлгөөһөөр зандаал. Ойхон баабайн оншото үрэмжөөр һэн гү, Байгал далайн байбан долгидой үршөөлөөр һэн гү, үлгэр түүрээшэд Унгын голдошье, Мэлхэтэдэһи, Хайтагташье, Хадахандашье, Байтагташье түрээшэ байгаа, мүндэлжэл байгаа. Мүнөөшье «Алтаргана-2008» һайндэрэй үедэ урданайнгаа соһье дурдуулаа, уг залгамжалан, нэриһи нэрлүүлэб.

Энэ конкурсые Буряадай ехэ заарин бөө Леонтий Абзаевич Борбоев Тэмүүжин тухай түүрээшээр хэсэ хэнгэрэгэй эдэлээн доро эхилэб. Эртэ урда сагта хүн зоной хаан хуулигүй байхада, огторгойн бурхад үндэр суглаа зарлажа, тэнгэрийн заяата хүбүүе газарта буулгажа, тэмсэлэй замда үрээһэн байна гээд домог эхилэб. Абзай угай ахалагша Леонтий Абзаевичай уһанай урдажа байһандаа түүрээшэд домогууд олон юм. Тэрэ тоодо Алтай хангайн хормойдо болоһон үйлэ хэрэгүүд тухай, Арын арбан гурбан эзэд тухай, Ехэ шонго, Бага шонго угай түүхэ тухай гээд тоолоо һаа, олон даа. Кабанскын аймагай залуушуулай хэрэгүүдэй болон соёлой талаар комитэдэй түрүүлэгшэ, Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ И.А.Надрага иигэжэ хэлэб: «Леонтий Абзаевич гансашье Кабанскын аймагта бэшэ, харин бүхы Буряад орон соогоо мэдээжэ, хүндэтэй хүн гээшэ. Урданай ёһо заншалаа сүм мэдээдэ, гуримыһи ойлгодог, бээ шажанай хэрэг бүтээдэг юм. Алдарт Байгалай Лосон эзэндэ мүргэн эмхидхэдэг. Минии һанахада, жюриин үзэмжэдэ табигданан матери-

алнууд соо Леонтий Абзаевичай эгээл баян, барюубшатай байгаа».

Монголой Эрдэнэт хотын эрхэтэн, эхин классай багша мэргэжэлтэй Тойсомой Манидариин өөр тухайгаа хөөрөөн һонирхолтой һэн. «Үбгэн эсэгэм Ага найман эсэгэм, шарайд угай, 1906 оной һэн. Абын 15-тай байхада, Халх голдо ошоод бусаха үедэнь, хилэ хаагдашоо. Монголшууд байдалай һайн, муу шэнжые яһала һониноор тайлбарилдаг. Жэшээлбэл, би Сагаан обоо сүмын Түмэн Дэлгэр уулын хойто талада 1946 ондо түрөөб. Ажаглаад үзэхэдэ, урда таладань түрөөшэд байдалдаа урагшатай дорюун юм, энээн тухай зон хэлсэдэг. Харин би энэ тэды зобоодшье абаа хүм. Иимэрхүү шэнжэнүүдые мэдэжэ ябахата, буряад хүндэ ашатай, нюуртай. Агада түрэл гаралнайшье бии, Дульдаргада Шадангаа багша байһан, Галсанай Багша гэжэ хүн мүн лэ түрэлнай».

Суута соёлшон А.Г.Балдаевагай хүтэлбэри доро «Магтаал» ансамбль «Гэсэр» эпосһи хэлэг хатар, наадаар шэмгэлэн, рольнуудаар гүйсэдхэб.

Ивалгын аймагай Хурамша нютагһаа гарбалтай, «Гэсэр-

Гэгээн шара модон
Гэшүүһэн бүридөө
залаатай,
Гэсэрэй юһэн һалаа
Һалаа бүридөө дайтай.

Халтар халюунай харые
Харбан барихада яалай,
Хаалингуудай удхые
Хэлэн барахада яалай!

А-э-ээ, а-э-э-э,
а-а-у-дон!

1993» конкурсын лауреат Б.А. Цыденов хөөмэй дуулан, Абай Гэсэрэй Галхан Нурман хаантай даялданан тухай һайханаар гүйсэдхэб. Юрэнхыдөө, Оронго, Хурамшаһаа хэдэн хүнэй хабаадаһандань, үнэхөөрөөшье, эдэмнай эхирэд гарбалтай, үлгэр түүрээшэ гээшэ эртын саһаа шуһан соһи шэнгэнхэй ха юм гээд һанагдаа һэн. А.Торосовой 150 жэлэй ойдо зорюуһан һайндэртэ, шагналда хүртэһэн Хурамшын И.А. Дабавай түүрээшэ гүйсэдхэхэдэнь, халуун алыга ташалган болоо.

Хори буряадай угай домог Монголой Дашабалбар һомоной Цыбэлма жэжэхэн жэнгинүүр хэрэглэн, жэгтэй найруулгатайгаар уянгалуулаа: Нэгэл янзаар бэшэ, хоолойгоо рольнуудта тааруулан, бүдүүн, нарин болгожо байгаад түүрээшэдэнь, угаа һонин, урмашамаар бэлэй.

Монголой Эрдэмэй Баг Ага гарбалаа дээрэ үргэн, үлгэрһөө гадуур

Агын сагаан дасан
Алтан табан ганжартай,
Наян олон ошорын
Нагин ехэ шүтөөнтэй,
Наһанай хутаг оршоһон
Наян тохой Майдартай» - гээд, морин хуурай аялга доро Агын дасанда магтаал үргэхэдөө, элинсэг хулинсагайнгаа тоонтые эльгэ зүрхэндөө хадагалан ябадагбди, энэ «Алтаргана» һайндэр досоомнай агуу һайхан мэдэрэл түрүүлбэ, уяруулаа гэбэ.

Ахын аймагай Б.С.Шабаков «Шоно баатар тухай домог» түүрээшэ, халуун алыга ташалганда хүртөө. Агын улаалзай хүбүүд угай А.Ш. Цырендылыков Барга баатар тухай домог түүрээшэд, Алхана уулынгаа соло дуудаа. «Сагаан буурал үргөөдэ Сансарын бурхад сугларна» - гэхэн ямар гүн удагтай, һүзэг бишэрэл түрүүлһэн үгэнүүд гээшэб. Арадай аман үгын дээжэ, үнэхөөрөөшье, дууһашагүй, дундаршагүй. Хангай хүбшэтэ Захаминай аймагһаа А.Н.Намсараевай «Алтан галуу ноён хүбүүн», «Санагын дасанай магтаал» морин хуур дээрэ одоол һүр һүдэтэйгөөр гүйсэдхэхэдэнь, ямар ехэ талаан бэлигтэйшүүл арад зоноймнай дунда бии гээшэб гэжэ омогорхон бодомоор бэлэй даа.

Түнхэнэй аймагһаа «Уран тангариг», «Баатарай соло», Б.В.Батлаев, Бэшүүрһээ «Абай Гэсэр» Е.Т.Раднаев гэгшэд уран маягтайгаар, удха түгэлдээрөөр гүйсэдхөө.

Тиихэдэ Эрхүү голаймнай түлөөлэгшэд мүхэрээн шарайгаа харуулжа, мүн бээ эбэлжэ, хүнэшэгүй зоригтон, һүлдэ

А.А.Борбоев

«Магтаал» ансамбль

ехэтэ баатарнууд тухайгаа домоглон, урда үеһи үлгэршэдэй ула дахан ябаһанаа, уг залгамжууһанаа гэршэлбэ. Боохонһоо Е.Д.Гармаев, Эхирэд-Булагадһаа Г.А.Балоева, Баяндайһаа С.Б.Болхосоев, Усть-Ордаһаа Б.А.Шарастепанов, Оһын аймагһаа А.Е.Хабеев болон бусад үндэр бэлигээ элирхэйлээ. «Арадайнгаа аман үгын баялигта абтай эдигэй, шуналтай ябаха ёһотойбди. Папа Тушемилов, Пеохон Петров мэтэ зон Эрхүү таладамнай, буряад зоной ажануудга бүхы нютагуудта мүн дэлжэл байг лэ! Улаан-Баатарта болохо удаадахи «Алтарганада» бидэ үшөөшье бээ эһээд, бии шадалаа элсүүлээд ошоходди, - гээд, үлгэр түүрээшэдэ юрөөл үгээ эдэлүүлэн байгаа бэлэй.

...Үлгэршэнэй найруулгая дүүргэтэр нарай хүүгэд томоһууд болоно, һаһатай зон ухаагаа нэмэнэ гэлсэдэг. «Дууша хүн добуун дээрэ, үлгэршэ хүн олбог талбаг дээрэ» - гэхэн һайхан үгэ бии. Ондо

ондоо тээһе шадабари шадалаа харууһан зон гол үлгэр домогһоо гадуур заагагүй өһөд өһөдэһингөө нютагай магтаал үргөө бшуу.

Конкурсын дүнгөөр түрүүшын һуури Эрхүүгэй областин Александр Архинчеев, хоёрдохи һуури Агын Буряад округтой Алексей Цырендылыков, гурбадахи һуури Монгол ороной түлөөлэгшэ Баярмагнаа эзэлбэ. Үнэн дээрэ, бүхы хабаадагшадай хоёрдохи хүн бүхэндэнь шагнал үгэмөөр шандаһатай байгаа юм.

«Түүхэ мартагдахагүй, түрэл төөрхөггүй» гэхэн урданай үгын удха ёһоор үлгэршэдөө олбог талбаг дээрэнь урин һуулһанай, уран маягыһи уудалхыһи соносоһоной ашаар бүгэдэ буряад зонойнай оюун бэлигэй дээжэ дам баяжаба, алтан сан арьбажаба гээшэл.

Галина ДАШЕЕВА,
манай тусхай корр.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото.
Усть-Орда нууриин.